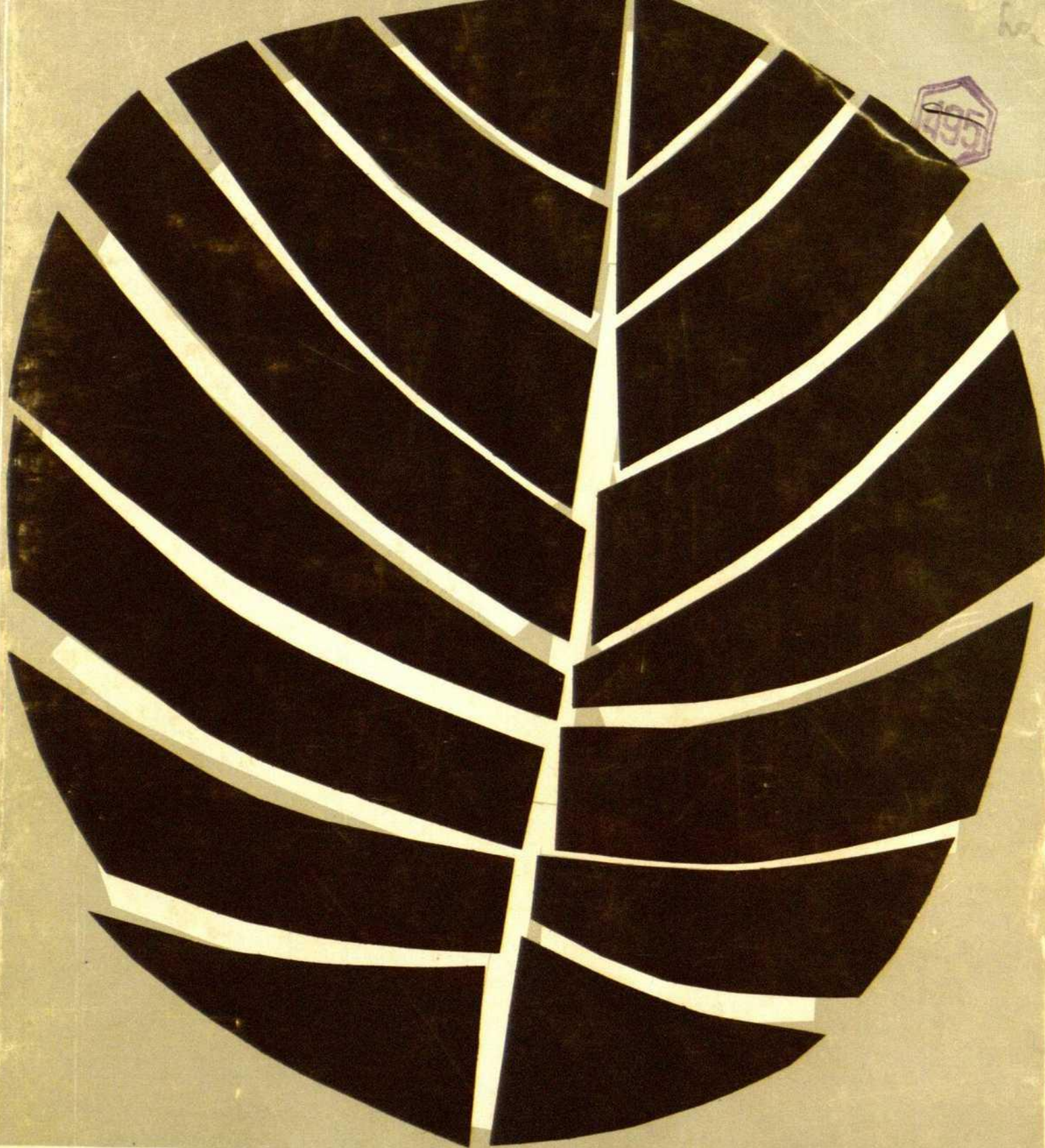

jaunosios
kartos
kultūros
žurnalas

metmenys

12
1966

metmenys

Vyriausiasis redaktorius: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulskytis, Jonas Švedas, Vincas Trumpa

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Jonas Bagdonas, Birutė Bulotaitė, Marytė Černiūtė, Žibutė Dobaitė, Vaidotas Kajokas, Julius Lintakas, Dalia Mackuvienė, Raimundas Mieželis, Lilija Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Marytė Paškevičienė, Dalia Procutienė, Genius Procuta, Angelė Šimaitytė, Lakštuonė Vėžienė, Gintautas Vėžys, Jurgita Zimavičiūtė

Administracija: Ramojus Vaitys
4726 Russet Ave.
Apt. R — 109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: Šio numerio — 1.50 dol., keturių numerių prenumerata — 5 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago Ill.

MITAI IR IDEOLOGIJOS

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Mano įžanga numatyta trijų aukštų.*)

Pirmasis įžangos punktas, tai linkėjimai ir sveikinimai Santaros—Šviesos federacijai, kuriuos man pavedė jums žodžiu perduoti Jurgis Baltrušaitis. Jums gal žinoma, kad pernai metais jisai buvo pakviestas čia atvykti ir dalyvauti jūsų pokalbiuose: tuo jis būtų labai džiaugęsis. Deja, sveikatos stovis neleisdžia jam pasitraukti ilgesniam laikui nuo jo asmeniško gydytojo, kurio priežiūros jis pastoviai reikalingas. Tad jis prašė mane jus pasveikinti ir pasakyti, kad mintimis jis yra su jumis ir džiaugiasi šituo kultūringu kultūriniu sąjūdžiu, kuriam mes atstovaujame. Tai pirmas įžangos punktas.

Antrasis punktas būtų toks. Prieš atvažiuodamas į Farmą, buvau apsistojęs pas mano senus draugus, savo klasės draugų šeimoje, pas Drungus. Birutė Drungienė man sakė, kad, jei jina galėtų palikti vaikus ir atvažiuoti čia, tai ji turėtų vieną klausimą pastatyti viešai. Jos klausimas buvo toks: kaip galima žmogui, veikiančiam moksliniame ir kultūriniame pasaulyje, suderinti savo buvimą drauge lietuviu ir prancūzu? Manau, kad klausimas gana

*) Išrašas paskaitos, skaitytos 1965 m. Santaros—Šviesos suvažiavime

aktualus mums visiems. Užtenka prancūzo vietoje įdėti amerikietį ir jums taip pat iškyla žmogiškoji problema, asmenybės sudvigubėjimo problema. Noriu pasakyti, kad ta paskaita, kurią ruošiuosi jums skaityti ar sakyti, mano akyse kaip tik turėtų būti iliustracija to, kaip galima bandyti suderinti savo vadinauosius mokslinius tyrinėjimus ir lietuvių tautą gyvai liečiančias problemas. Aš kalbėsiu taip, kaip kalbėčiau į prancūzišką auditoriją Paryžiuje. Žinoma, gal kiek paryškindamas tikrai lietuviškus pavyzdžius, lietuvišką problematiką. Dėl to, jeigu mano kalba kartais būtų kiek sunki ar nuobodi, prašau jus dovanoti, nes iš tiesų ta dviejų asmenų gero sugyvenimo vienoje sąžinėje problema nėra paprastas ir lengvas dalykas. — Tai jau dvi įžangos.

Trečioji įžanga gal būtų surišimas mūsų pasikalbėjimo, įvykusio prieš porą dienų, su dabartine tema. Tarp man iš anksto pastatytų klausimų, — o jų buvo aštuoni, — išryškėjo dvi pagrindinės tematikos: lietuviškumo ir lietuviškosios kultūros problematika ir bendražmogiškoji problematika. Šitosios bendražmogiškosios problematikos plane bent trys klausimai lietė egzistencializmą. Egzistencializmą, kuris, kaip mes šnekėjome, iškėlė žmogaus ir žmonijos prasmės problemas. Mane gana nustebino šis egzistencializmo aktualumas. Kiek čia pabūvojęs, aš supratau, kad gal jam naują impulsą davė dr. Girniaus neseniai pasirodžiusi knyga *Žmogus be Dievo*. Mane truputį suneramina tas faktas, kad egzistencializmo klausimus kėlė ir jais aktyviai domėjosi naujosios, mane sekančios, kartos atstovai. Nežinau, kaip tai čia jums atrodo, bet, iš Paryžiaus žiūrint, egzistencializmo problema jau atgyventa. Ir nėra nieko baisesnio kultūriniame gyvenime, kaip atsilikti viena karta žmogiškosios problematikos klausimus nagrinėjant. Tai, žinoma, gal neliečia tiesioginiai dr. Girniaus, kadangi, iš viso, katalikiškosios ideologijos yra atsilikusios bent viena karta, taip kaip Prancūzi-

ja, sakydavo, atsilikdavo vienu karu ir ruošdavosi vis buvusiam karui. Tai jau toks istorinis reiškinys, kurį galima užregistruoti. Tačiau, kad šviesiečių tarpe gali susidaryti įspūdis, jog mes dar gyvename egzistencializmu, tai jau čia būtų blogai. Man atrodo, kad prasmės problema, žmogaus egzistencijos prasmės problema, buvo iš tiesų kutenanti problema 1945 metais: ji buvo išgyventa visos intelektualų kartos su tragizmu, su šypsena, kiekvienu atveju su reakcija. Tačiau dabar šią **prasmės** problemą, mums jau subrendusiems, gal kiek susmukusiems, pakeitė kita problema, būtent **reikšmės** problema. Mes klausimą statom dabar griežtai skirdami prasmę nuo reikšmės. Galima išeiti iš to paprasto konstatavimo, kuris yra labai panašus savo demaršu į egzistencialistinį išeities tašką, būtent iš žmogiškosios būties. Mes imame žmogų ir žiūrime, kaip tas žmogus gyvena: matome, kad jo gyvenimas yra apsuptas reikšmių ekranu. Visi daiktai, visa kas sudaro jo kontekstą, visa kas yra jo aplinka, į jį spraudžiasi, visas pasaulis į jį spinduliuoja ir vis ką nors reiškia. Daiktai reiškia, žmonės reiškia, žmonės kalba, radijo kalba, gongai kviečia pietums. Visi ženklai, ar tapybiniai ar rūkybiniai, reiškia šį tą. Ir šitaime reikšmių pasaulyje žmogus nori suprasti, ką gi tas pasaulis reiškia, ką jis nori jam komunikuoti, ką jis nori jam perduoti. Dėl to, ta prasme, mūsų problema šiandien, kaip jau sakiau, yra ne nagrinėti žmogaus gyvenimo siaubą, ne žmogaus gyvenimo beprasmiškumą, bet, visų pirma, suprasti žmogaus pasaulį.

Dėl to ir skiriame gamtos mokslus nuo žmogaus mokslų, kuriuos norime sukurti, kaip XX amžiaus pozityvų įnašą į žmonijos istoriją, kaip reikšmių pasaulio tyrinėjimą, priešpastatydami jį daiktų pasauliui, kurį aprašinėja gamtos mokslai. Bet problema tučtuojau komplikuojasi: žmogaus egzistencija, galima sakyti, vyksta dviejuose planuose. Iš vienos pusės,

jis kalba ir gestikuliuoja, iš kitos pusės jis veikia, daro ką nors. Ir tarp žmogaus veikiančio, ir tarp žmogaus kalbančio (kalbėjimą aš suprantu drauge kaip ir vidutinę kalbą, kuri vadinama mintijimu ar galvojimu) visados atsiranda plyšys. Jis ir yra žmogiškosios egzistencijos nesusipratimų išeities taškas. Tas plyšys, jei jis geras, tai jis yra kuriantis žmogiškas vertybes, idealus, tą pasaulį, kurį mes norėtume savo akcija pastatyti. Jeigu plyšys blogas, tai jis yra žmogų skriaudžiantis, jis yra tas nužmoginantis skirtumas tarp žmogaus ir jo veiklos. Dėl to ir problema yra dviguba. Kyla klausimas, visų pirma, kaip atpažinti tą plyšį, tą distanciją, kuri skiria žmogų jo veikloje nuo žmogaus kalbančio. O antrasis klausimas, kaip suprasti ir vertinti tą distanciją. Kuri distancija yra vertybes kurianti ir kuri melą kurianti?

Mūsų dienų egzistencinis tragizmas gal yra tas negalėjimas pabėgti nuo reikšmės. — Jūs žinote, kad ištisos literatūrinės mokyklos jau kelioliką metų stengiasi sukurti literatūrą, kuri nieko nereikštų: tai vadinamasis prancūziškasis neo-romanas. Deja, nuo reikšmės pabėgti negalima. Mūsų buitis pasireiškia buvimu pasaulyje, kuris ką nors reiškia. Ką jis reiškia ir kaip galima atskirti geras reikšmes nuo blogų, tai yra klausimas, kuriuo galėtų būti, eventualiai, pagrįsta žmogaus akcija. Kadangi sunku atskirti žmogiškoje plotmėje, kas yra gera ir bloga, tai dažnai bandoma ieškoti kriterijų, kurie būtų ekstra-žmogiški, kurie pralenktų žmogų ir kurių vardu būtų galima pasakyti, kas yra gera ar bloga. Šitokie kriterijai yra du: arba Dievo, kaip absoliutaus kriterijo, pasirinkimas, arba Istorijos, su didžiąja raide, pasirinkimas. Dėl to, žiūrint iš semantiškosios pusės, Dievo problema apsiverčia aukštyn kojom. Ir jei Girnius gali kalbėti apie žmogų be Dievo, tai lygiai taip pat galima paklausti, ką Dievas veikė be žmonių. Ar galima įsivaizduoti Dievą egzistuojantį, jeigu nebūtų žmonijos? Ir Dievas yra, šitaip pasižiūrė-

rėjus, žmogiškasis Dievas, mūsų pačių Dievas, o ne Dievas absoliutas, kuris galėtų mums pasakyti, kas yra gera ir kas yra bloga.

Duosiu lingvistinį Dievo problemos pavyzdį, kurį teko naudoti savo paskaitose. Kai prancūzai misionieriai nuvažiuoja į Afriką, kuri yra juoda ir kurioje dar viešpatauja fetišizmas, ir kai jie pradeda skelbti krikščionišką tikėjimą, pirma problema, kuri jiems kyla, yra išgalvoti Dievą. Dievų ten pilna, bet kaip įvesti krikščionišką Dievą į tą dievų panteoną. Galimybės yra dvi: arba pasirinkti padoriausią iš ten esančių dievų ir jį pakrikštyti krikščionišku dievu ir paskui pradėti „kalbėti“ apie jį. Jo visų dorybių ir vertybių išvardinimas ir besitęsianti kalba apie jį ir sudarys Dievo vaizdą. Arba galima išgalvoti Dievo vardą. Paimti atsitiktinai kokias tris raides, ir padaryti Dievo vardą, ir tai duotų gal net švaresnę sąvoką, kuri nesimaišytų su pagonybe. Noriu pasakyti, kad, imant Dievą semantine prasme (bet nepridedant egzistencijos problemos, ji mums neaktuali), Dievas pasidaro iš to, ką mes kalbame, ir kalbame, ir kalbame apie jį ir nieko daugiau.

Kitas būdas surasti absoliutą, tai istorijos rašymas su didžiąja raide. Istorija pasidaro kaip žmogaus suabsoliutinimas, bet tiktai ne erdvėje, o laike. Visi žmonės eina kažkur į priekį, žmonės sudaro žmoniją, ir tas absoliutas gaunasi ne kaip esantis dalykas, ne kaip Dievas esantis prieš mus, bet kaip žmogaus dievėjimas, kaip tai, ką žmogus pats iš savęs padarys: jo veiklos rezultatas ir bus žmonijos sutapimas su Dievu. Ar Dievo vardas minimas, kaip pas Hegelį, ar neminimas, kaip pas Marksą, tai vis ta pati žmonijos iliuzija. Tad kriterijų, kurie galėtų mus išlaisvinti iš tų prasmės pasaulių, kuriuose mes gyvename, ir kurie būtų jau kiti kriterijai, nėra absoliučių: lieka tik plikas faktas, tik žmogaus plepėjimas apie žmogų.

Ir galima būtų suvesti visus tuos apkalbėjimus apie daiktus, nepaliečiant pačių daiktų, į dviejų rūšių modelius: vieni jų yra aksiologiški, o kiti ideologiški. Aksiologiški modeliai tai yra vertybių sistemos. Tai rėmai, į kuriuos įsirašo ištisos kultūros, kuriose mes gyvename. O ideologiški modeliai tai būtų pavyzdžiai, archetipai, pagal kuriuos mes bandome ar galime bandyti transformuoti žmogų. Iš kitos pusės, tie modeliai, kuriais mes gyvenam, įrašydami save į vertybių sistemas, arba įprasmindami savo veiklą, gali pasireikšti dviem būdais. Vienas iš jų yra susąvokintas būdas, išreikštas abstrakčiais žodžiais, moksline terminologija, arba politine ideologija, o kitas yra mitifikuojantis pasireiškimo būdas, tų pačių ideologinių teisybių ir melų egzistavimas poezijos, religijos, meno ir visų kitų įrašytų ir paslėptų vertybių pagalba. Jeigu mes sutinkame, kad galima vieną ir tą patį dalyką pasakyti dviem būdais, ideologija arba mitologija, tai iškyla problema, kuri yra jums artima, būtent demitifikacijos problema. Reikia paimti mitą, ar jis bus senoviškas mitas, ar liaudies pasaka, ar literatūrinė poema ir pasakyti, ką jis reiškia. O tas pasakymas, ką jis reiškia, ir bus iš-vertimas kiekvienos mitologijos į ideologiją, arba vadinamoji demitifikacija.

Galima būtų kalbėti apie trečią absoliuto ieškojimo būdą, iškeliant vadinamąją tiesos problemą. Šalia ieškojimo Dievo ir Istorijos, t. y. ieškojimo subjekto, to, kuris daro ideologijas ir kuris pagrindžia vertybes, bandyti tyrinėti pačias vertybes, ieškant kas yra jose gero ir kas yra blogo. Tai ieškojimas atitikmens tarp to, kas žmogus yra ir ką jis daro, ir tarp to, ką jis mano, kad jis daro ir ką jis mano, kas jis yra. Šitas neatitikmuo tarp to, kas aš esu ir tarp to, ką aš manau, kas aš esu, ir yra visų melų šaltinis. Iš čia ir gaunasi iliuzija, svajonė surasti tokią kalbą, kuri priliptų prie daiktų, kuri leistų pasakyti, kaip XVII a. prancūzų literatūros

teoretikai manė, kad galima „katiną pavadinti katinu“. Bet katiną pavadinti katinu labai sunku ir jeigu mes surastumėm būdą daiktus pavadinti tikrais vardais ir panaikinti tą plyšį tarp mūsų egzistencijos ir mūsų plepėjimo, tai mes gal ir surastumėm tiesą. Štai čia esantis Vincas Trumpa, kuris, kaip sako p. Bachunas, neįeina į jokią kategoriją, manęs prašė, atvažiuojant pas jus, pasakyti visą tiesą. Trumpos laiškas man priminė kitą reikšmingą ištrauką iš Evtušenko aprašymo savo pasikalbėjimo su Pasternaku. Evtušenko būnant dačose pas Pasternaką, atėjo kaimynas darbininkas, kuris prieš savaitę buvo Pasternakui stogą sutaisęs. Atsinešė dešros gabalą ir vodkos bonką ir sako: — Tai ko tu čia tyli ir nieko nesakai. Pasternakas nesupranta. — Pasirodo, kad tu didelis žmogus. Aš maniau, kad aš bet kam tą stogą taisau, o pasirodo, kad dideliui poetui. Ta proga reikia išgerti. — Jie susėda ir geria. Išgėrė litrą vodkos ir tas darbininkas sako Pasternakui: tai dabar pasakyk. Ką pasakyti? Visą teisybę pasakyk! — sako jam darbininkas.

Tai ir yra tiesos ieškojimas. Kuri būtų nei sugerinimas dalykų, nei jų subloginimas, bet dalykų tikrais vardais pavadinimas. O tai yra sunkiausia padaryti. Dėl to, egzistencializmo reikšmė ir buvo didelė, nes jis apnuogino žmogų asmeninėje prasmėje ir padėjo jam save demitifikuoti. Pirmiausia, egzistencializmas kreipėsi į profesorius. Pirmasis egzistencialistas Nietzsche sakė, kad jis norėtų „pamatyti profesorius šokant“. Pagrindinis uždavinys, kurį mums paliko egzistencializmas, tai nežiūrėti rimtai į save ir niekuomet neimti savęs ir savo žodžių už tikrą pinigą. Iš kitos pusės, socialinėje prasmėje, rimtu demitifikacijos šaltiniu galima skaityti marksizmą ir jaunąjį Marksą, apie kurį aš jums jau kalbėjau. Jis irgi įrodinėjo, kaip visuomenės gyvena savo mituose ir kaip tie mitai iš tiesų yra paslėptos ir užmaskuotos ideologijos.

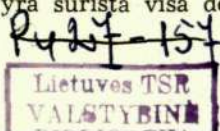
Aš skiriu demitifikaciją nuo demistifikacijos. Demistifikacija būtų policinis terminas, kurį naudoja Landsbergis. Galvojama, kad yra misterija, kad nuo mūsų tyčia slepiama tiesa, kad reikia „nukaukuoti“, tariant socialistine terminologija. Demitifikacija yra neutralus mokslinis terminas, jis reiškia, kad reikia nuimti kepurę mitui, visiškai nesakant, ar jis geras ar blogas. Demitifikuoti —tai reiškia aprašyti poeziją, aprašyti religiją, moralines vertybes, meną, statant klausimą, ką visa tai reiškia. Šitokia reikšmės ieškojimo operacija yra dažnai naudinga savęs ir kitų apšvarinimui. Blogiausias dalykas su mitais yra ne tai, kad jie yra vieši mitai: socialinės vertybės, menas, literatūra, poezija, religija, kad tai yra mitologijos, kurios afišuojasi kaip tokios ir kurias galima priimti, atmesti, ar su jomis kovoti. Blogiausias yra tos mitologijos, kurios yra išsisklaidę visoje mūsų kalboje ir kurios nesąmoningai įsiskverbia į mus! Žmogaus buities tragiškumas gaunasi tada, kai norima teisybę pasakyti, o žodžiai išeina visados dviprasmiški. Iš to užburto rato negalim išsprukti.

Kaip jau minėjau, prancūziškas neo-romanas per paskutinius 15 metų bandė šitą problemą išspręsti, ieškodamas vadinamosios baltos, nekaltos rašysenos, kuri paprastai nusakytų kaip dalykai yra, ne pridėdama ir neatimdama. Visas tas bandymas pasibaigė dideliu nepasisekimu. Tačiau, paėmę tą pačią problemą lietuviškoje plotmėje, matome, kad Santara—Švieša šita prasme pasireiškė labai teigiamai. A. Landsbergis savo paskaitoje pažymėjo, kad ko trūksta Lietuvos šio meto literatūriniame gyvenime, palyginus su kitų rytų Europos tautų literatūromis, tai būtų literatūros negatyvumo, absurdiškumo, kurio pagalba kaip tik kitos tautos sugeba atsikratyti nuo senų mitų kaip absurdo. Tai yra teisybė. Lietuviškoji kultūra Lietuvoje neturi tos absurdiškos dvasios dabar, iš dalies ne tik dėl to, kad jinai negali pasireikšti, bet ypač dėl to, kad ten nebuvo pakankamai tikinčių

į ankstyvesnius mitus: tai ir dabar nėra ko per daug neigti. Dėl to demitifikacijos rolė tenka išeivijos kultūriniams reiškiniams. Tarp tų kultūrinių reiškinių, demitifikacijos operacija yra vedama tokių žmonių kaip V. Kavolis su savo V. Kudirka, ir kaip visa Mackaus poezija, kuri yra neornamentuotos kalbos poezija ir jos problematika. Visiškai sutinku su Landsbergiu, kad Mackaus vieta nebuvo Čikagoje, o Lietuvoje. Jo poezija tinka ir pritampa prie viso kultūrinio bėgmens ir aš manau, kad neužilgo Lietuvoje Mackus bus įrašytas savo vietoje į tam tikrą revoliucinę numitinimo literatūrą. Tai, kas buvo pašaliečių įžiūrima Santaros—Šviesos judėjime, kaip neigiamas reiškinys, yra pats pozityviausias įnašas į mūsų kultūrinį kontekstą, būtent, ta apsišvarinimo operacija. Bet reikia, kad ši apsišvarinimo operacija pasiektų mūsų tautą ir jos kultūrininkus. Būtų klaidinga manyti, kad su ta demitifikacija viskas ir pasibaigia, kad sukritikuosi, sutrinsi viską ir tai jau išspręs visas problemas. Kaip modernioji prancūzų literatūra nesugebėjo parašyti romano, kuris nieko nereikštų, taip pat negalima ir su jokia tautos kultūra elgtis. Niekad nepadarysi kultūros, kuri nieko nereikštų, ji reiškia vieną arba kitą. Kriterijų atskirti gera nuo blogo nėra.

Čia aš priminsiu savo asmenišką mitifikacijos problemą, ne demitifikacijos problemą. Amerikos lietuvių laikraščiai, rašydami apie mano atvažiavimą į Ameriką sakė, kad prof. Greimas rašo kapitalinį veikalą apie semantiką. Tai yra mitifikacija, nes, žiūrėkit, koks tas Greimas protingas, jis net kapitalinius veikalus rašo. Spauda pristato dar nepasirodžiusį žmogų, kad jis su kapitaliniais veikalais atvažiuoja. Dėl to ir buvo didelis nusivylimas tam tikruose visuomenės sluogsnuose, ypač New Yorke. Tai yra tipingas mitų darymo pavyzdys.

O tačiau su šita vadinama kapitaline knyga man asmeniškai yra surišta visa demitifikacijos problema.

Būčiau ją išleidęs prieš septynerius metus, bet, deja, sustojau ant paskutinio skyriaus, kur bandžiau navi-
viai ieškoti objektyvių struktūrinių kriterijų, pade-
dančių atskirti blogą nuo gero, atskirti vertybes nuo
alienacijų (Entfremdungen). Tai matot, kad kartais
nuvažiuoji ne tuo keliu ir reikia mesti darbą ir viską
iš naujo pradėti.

Demitifikacijos problema dažniausiai jungiama
su sąmonės problema. Sako, reikia įsisąmoninti, kad
mitai yra mitai, o melas yra melas, tai jis nebeveiks,
galėsi juos sulikviduoti ir klausimas liks išspręstas.
Deja, šitaip nėra. Gerai būtų, kad mes galėtumėm
iškelti aikštėn neigiamus reiškinius. Vien dėl to, kad
jie iškelti, jie nustotų būti pavojingais. Psichoana-
lizė irgi susidūrė su ta problema, ir daugelis psicho-
analitikų tiki, kad tai yra santykių tarp sąmonės
ir sąmonės problema. Iš tikrųjų tai neteisybė. Pasa-
kymas protiniam ligoniui, kad jam tas ir tas negerai,
kad iš tiesų visas tas negeroves jis tik slepia nuo sa-
vęs, — dar jokio ligonio nepagydė.

Priešingai, sąmonė neatneša žmogui palengvi-
nimo ir nepadeda jam gyventi. Sąmonė tik apsunkina
žmogų. Žmogus, tas nelaimingas gyvulys, ir pasižy-
mi tikrai savo sąmone. Tuo tarpu problema, su kuria
susiduria psichoanalistas, yra surasti būdus, kaip pa-
daryti, kad žmogus nepriliptų nesąmoningai prie tų
savo mitų. Nesvarbu, ar tie mitai sąmoningi ar ne,
bet jeigu kartą žmogus jais gyvena, tai visa problema
čia ir glūdi: jo gyvenimas ir toliau važiuos pagal
tą pačią vertybių sistemą. Tai fenomenas, kurį mes
maždaug jau pradedame suprasti, tarptautiniu žodžiu
jis vadintųsi asumpcija. Ne jo sąmonė, bet patsai
žmogus ima ir užsiangažuoja nesąmoningai tam tikrų
vertybių atžvilgiu. Ir kaip „des-asumuoti“ šį žmogų,
tai čia ir būtų jo išlaisvinimo problema. O kol kas
mes galime daryti tai, ką daro psichoanalitikai: jeigu
ligonis gyvena su tam tikra simboline sistema, kuri
padaro jam gyvenimą nepakenčiamą, tai gydytojo pro-

blema yra ne panaikinti tą sistemą, bet sunormalinti ją pakeičiant kita vertybių sistema, kuri jam leistų gyventi ir susitaikinti su žmonėmis ir daiktais.

Dėl to, perkeliant šią problemą iš asmeninio plano į socialinį, visuomeninės akcijos galimybės išryškėja: mes negalime pasakyti, kad štai mes demitifikuosim pasenusias vertes, panaikinsime visus mitus ir kad nuo to žmogus bus laisvas, kad visuomenė taps išlaisvinta. Mes galime tik pakeisti vieną mitų sistemą kita mitų sistema. Vienas mano draugas, kuris tikėjo į demitifikacijos galimybes ir buvo pradėjęs demitifikacijos kampaniją, turėjo tokį patyrimą: jis lankėsi Zagrebe, Jugoslavijoje, su paskaitomis ir po jų buvo pakviestas į bendras diskusijas jugoslavų komunistų rašytojų sąjungoje. Jis iškėlė klausimą, ką rašytojai mano apie mitų ir marksizmo santykius. Reikia pasakyti, kad publikos reakcijos buvo gana nepalankios. Rašytojai daugiausia manė, kad liaudį vesti reikalingi mitai, kad reikia tikrai naudoti gerus mitus. Sutinka jie, kad asmenybės kulto mitą reikia panaikinti, bet visvien ką nors reikia duoti jo vietoje...

Norėčiau truputį nukrypti nuo temos ir sugrįžti prie to, apie ką mes vakar ar užvakar kalbėjome, būtent apie užklausimą, kaip prancūzui intelektualui atrodo Rytų satelitų pasaulis ir kaip jie bendradarbiauja su Rytų ir Vakarų europiečiais. Turiu pasakyti, kad prancūzų intelektualas nesijaučia visai svetimas vengrų ir jugoslavų problematikoje. Ir kai jugoslavai ar vengrai kalba su prancūzų intelektualu, jis neturi įspūdžio, kad kalba su kuo nors svetimu. Tai yra mūsų problemos ir mes europiečiai tvarkomės su jomis. Mes kairieji tvarkomės su savo problemomis. Nes jeigu čia yra tam tikra negrų problema, kuri skiria kairiuosius nuo dešiniųjų, tai kai negrų klausimu pasisakei kartą, tai tas pasisakymas reiškia, jog priklausai tam tikrai intelektualinei šeimai ir kad toje šeimoje turi teisę tarti žodį. Šitaip pasisakęs, ga-

li jau įvesti variantus ir nagrinėti atskiras situacijas. Štai Jugoslavijos problema skiriasi nuo kitų, pavyzdžiui, nuo Lenkijos problemos. Lenkija, kadangi ji kitaip atsikratė nuo stalinizmo, gyvena dabar absurdo literatūra ir yra visko neigimo fazėje. Jugoslava patys pasakė ne, ir todėl jų problema nėra neigti socializmą, pas juos visos literatūrinės srovės yra laisvos ir priimtinos, jų problema yra: kaip statyti tą savitą socializmą? Kaip matot, tai jau visai kita perspektyva.

Jeigu priimsime tezę, kad niekada teisybės negalima pasakyti, kad nuo mitų negalima atsikratyti, kad ideologija yra prilipusi prie žmogaus, kad ji yra žmogaus buities būtinybė, — tai lieka, tiek asmeniui, tiek žmogui, tiek žmogui-visuomenininkui, tik vienas kelias — tai sąmoningo mitų ir ideologijų kūrimo problematika. Galima ieškoti ir reikia ieškoti, kaip demitifikuoti vieną ideologiją, tik su sąlyga, kad turi ir gali duoti naują ideologiją, leidžiančią žmogui arba tautai gyventi. Čia aš statau ne politikos, bet gydymo, terapeutikos problemą. Tai nėra ant bačkų šokinėjimo ar ideologijų, senąja prasme, ieškojimo ir kūrimo problema. Kaip negalima atimti, demitifikuoti tai, kas leido ligoniui gyventi, taip negalima jį viduryje kelio palikti, nes yra dideli šansai, kad jis pats susitvarkys, nušokdamas nuo tilto. Tai yra pati tragiškiausia fazė visame psichoanalitiniame gydymo procese ir ji yra pati pavojingiausia. — Taip pat yra ir su tautomis. Ir su jomis špų negalima krėsti. Mes nežinome, kas yra gera ir bloga, bet žinome, kad negalime palikti žmogų, neįrašydami jo į tam tikrą simbolinę kultūrinę sistemą.

Paimant mitus ir išverčiant juos į ideologijas (nesvarbu ar tai vadinsis filosofija, metafizika, romanas, pasakos ir t. t.), juos galima suvesti, kaip sakiau, į du tipus: aksiologinį ir ideologinį. Pirmasis tipas yra kontradikcijų sugretinimo formulė. Oedipo mito definicija gali tarnauti pavyzdžiu šios rūšies demifikacijai. Oedipo pasaka, istorinės kultūros atžvilgiu

imant, atrodo tokia: Graikijoje buvo du tikėjimo sluogsniai; žmonės tuo laiku tikėjo, kad žmogus yra gimęs iš žemės kaip augalai ir kad tai yra bendras visokio gimimo išaiškinimas. O jaunoji karta, savotiški 40-tųjų metų egzistencialistai, teigė, kad žmogus gimsta ne iš žemės, bet iš dviejų gyvulių kopuliacijos. Šitokie kartų nesutarimai, šitokia dviejų tikėjimų koegzistencija ir sudaro mitą. Jeigu žmogus yra gimęs iš žemės, tai giminytės ryšiai nieko nereiškia. Jeigu žmogus yra gimęs iš tėvo ir motinos, tai giminytės ryšiai daug reiškia. Mitas tad ir yra sistema, kurios pagalba į vieną formulę suvedamos dvi kontradikcijos.

Kitas pavyzdys būtų rusų liaudies pasakos. Ten sistemos, kaip tam tikro rusų literatūros žanro, reikšmė būtų tokia: problema, kurią turi išspręsti liaudies pasaka, yra individo laisvės ir socialinio kontrakto reikalingumo problema. Jeigu jaunoji karta gerai sugyvena su senąja, tai pasauly yra šiokia tokia tvarka. Bet tos tvarkos rezultatas: asmeninės laisvės paneigimas. Jeigu priimi socialinį kontraktą, tai esi vergas, bet jeigu teigi savo asmeninę laisvę, tai visuomenė sugriūna. Tai du prieštaraujantys principai, suvedami į vieną sistemą ir paduodami mito forma. Tą patį galima pasakyti, pavyzdžiui, ir apie nekalto prasidėjimo mitą, kuris irgi yra dviejų prieštaravimų: pagimdimo fakto ir Dievo Motinos nekaltybės vienalaikis teigimas. Tokie prieštaravimai jokių protu neišaiškinami. Taip kaip nesuderinamos visuomenės organizacija ir individo laisvė liaudies pasakoje. Tai suvedama į formulę ir vadinama dogma, simboliu arba mitu. Tai yra viena iš galimų mitų egzistencijos formų.

Paskutinį pavyzdį noriu duoti iš mano patyrimo su psichodrama. Teko studijuoti obsesines vaiko psichikos struktūras, kurios gydomos jiems duodant išgalvoti, o po to suvaidinti įvairias istorijas. Jie pasakoja, pasakoja, išsipasakoja ir pradeda geriau gyventi. Pirmą pasaką, kurią tas vaikas psichoanalistui pasakojo

ir kurią jis paskui žaidžia ir išgyvena, tai buvo istorija tėvo, kuriam daroma didelė skriauda. Vaikas tai skriaudai, nors ir galėtų ją pataisyti, pasiduoda. Dėl to jis žino, kad tas skriaudėjas yra niekšas, išdavikas, neigiamas tipas, o jisai, sūnus, kuris, kad tėvo nesukompromituotų, pasiduoda šiam šantažui, yra pats sau herojus, herojus savo paties akyse, nors, kitų nuomone, jis gal ir atrodo smulkus kupčius. Tai drauge ir skriaudos buvimas ir heroizmo toje skriaudoje ieškojimas. Tai, galima sakyti, obsesinės struktūros, surandančios kompensacijas, kuone bendra definicija.

Ir šia struktūra, deja, mūsų tauta jau apie 20 metų gyvena tremtyje. Grįžtu tad prie Br. Railos kaip demitifikatoriaus, kuris garsiai skelbia, kad užtenka pagaliau mums verkšlenančios Lietuvos mito. Užtenka melo, pagal kurį čia mes herojai, bet nukriausti, nelaimingi herojai ir amžinai bandome suderinti savo paslėptą heroizmą su pasidavusio, pabėgusio vargšo tipo realybe. Ar galima ir kaip galima sutaikinti zuikio ir herojaus sąvokas? Šitokia mitologija, deja, reiškiasi ne tik dabar, tremtyje, bet nuo senų laikų, pradedant nuo Vytauto Didžiojo mito, apie kurį turėsiu progos vėliau pakalbėti.

Yra statiškų mitų, kurie simbolių ar dogmų pagalba leidžia žmogui gyventi, blogiau ar geriau. Bet yra ir dinamiškų mitų. Paimkim krikščionybę: ji nėra vien tik statiškų mitų, dogmų formulavimas, bet drauge ir tam tikra ideologija, ieškojimas pasaulio transformacijos, jo pagerinimo. Krikščionybė, nereikia užmiršti, yra, vienu savo bruožu, soterizmas, t. y. išganymo mitas. Dievas siunčia savo sūnų, duoda jam individo, žmogaus formą, kad tasai savo mintimi, savo kova realizuotų pasaulio transformaciją ir suteiktų žmonijai naują galimybę realizuotis. Dėl to, jeigu palyginsime Nekalto Prasidėjimo krikščionybę ir soterizmo, Išganymo krikščionybę, tai rasime joje du skirtingo tipo modelius. Šitoks noras

išgelbėti žmoniją ir sudaro atskirą ideologijų tipą, kurios nori transformuoti ir žmogų ir jam sudaryti sąlygas geriau jaustis savo kailyje. Tai liečia tiek tautas, tiek kultūras, tiek ir individus. Žmogaus gyvenimas yra tiesos arba melo teigimas. Tiesos teigimas yra mirties panaikinimas. Bet žmogus gyvena ir visų tiesų mirtyje, lyg tirštame vandenyje. Žmogus mano, kad jis gyvas, bet jis negyvas. Tačiau kiekvienu momentu jis gali teigti teisybę ir ta teisybė užmuš mirtį ir iškels gyvenimą. Ši schema yra paprasta ir suprantama. Ją hegelistai ir marksistai vadina dialektika. Ar imsite marksizmo klasių kovą ar hegelizmo tezės ir anti-tezės schemą ir žmogaus dievėjimo problemą, tai jų bendra formulė yra neigimas pasenusio turinio, teigimas naujo turinio ir ieškojimas paskutinės sintetinės afirmacijos.

Sugretinus visus mitus ir ideologijas, gaunasi formalinis modelis, pagal kurį galima matyti, kaip žmonija gyvena ir save apgaudinėja ir kokios yra prasmės žmonijos egzistencijos sąlygos duotoje kultūroje. Perstatę šitą problematiką į lietuviškąjį gyvenimą, pažiūrėkime į lietuviškus mitus. Mūsų sąjūdžio uždavinys yra naujų mitų kūrimas. Nereikia padėti žmogui. Reikia jam sunkinti gyvenimą. Reikia ieškoti, kaip paversti žmogų, kuriam reikalinga pagalba, į žmogų, kuris būtų savo ir kitų transformatoriumi. Santaros—Šviesos uždaviniai būtų išdirbti ideologinius modelius, pagal kuriuos lietuviams būtų sunkiau, o lietuvių tautai—lengviau gyventi, kad jinai galėtų naudoti juos kaip ateities kelrodžius. Šitame kontekste gal ne taip baisiai atrodys mano siūlymai tiems, kurie man darė priekaištus. Problema yra duoti gydomuosius sprendimus tautai. Dėl to ir gaunasi du mitų ir ideologijų planai. Kultūrinis sambūris, nešąs atsakomybę ant savo pečių, turi išreikšti visus mitus ideologijomis, atrinkti priimtinius mitus ir galvoti, ar jais galima ir reikia tautai ir žmogui gyventi. Jeigu šitas susąmoninimas, kurio

simbolis yra A. Mackus, jeigu šis mito ideologine kalba išvertimas yra sunkus dalykas ir reikalauja iš lietuviškų kairiųjų ne tik atvirumo, bet ir tolia-regiškumo, aiškiaregiškumo, — tai šis uždavinys yra ir logiškos konsekvencijos, logiško vientisumo reikalavimas pačiam sau ir kitiems. Ir tai yra mūsų žmogaus pažinimo sąlygose vienintelis tiesos kriterijus, kur jis bebūtų, ar žmogaus moksluose ar gamtos moksluose. Fizinės teorijos, matematinės teorijos, pagrįstos tiktai šitos logiškos koherencijos principu. Tik įsisąmonindami į ideologijų ir jų pasirinkimo galimybes, mes darome mokslinę darbą, o ne „svieto mulinimą“ ir tuo atliekame savo įsipareigojimą tautai.

Ideologinė kova yra atsakomybė ir didelis uždavinys. Gal iš dalies tai pensininkų uždavinys. Jaunimas turi teisės apie mus manyti, kad mes tik galvojame ir nedarome. Bet reikia darbininkų ir galvojimui ir akcijai. Socialinis darbo pasiskirstymas reikalauja pagaminti tam tikrą skaičių protaujančių žmonių, kurie galėtų abstrakčiais konceptais organizuoti savo idėjinį pasaulį: o tam reikia 15 - 20 metų intensyvaus intelektualinio pasiruošimo. Idant žmogus galėtų kalbėti apie ideologiją, jam reikia sulaukti apie 40 metų amžiaus. Pasiskirstymas ir glūdi tame, kad jaunimas gali gyventi patiektom ideologijom ir mitais, bet ideologijų darbininkais ir konstruktoriais yra kitos kartos žmonės. Todėl Santaros—Šviesos tarpe abejonės dėl amžiaus, svarstymai dėl kartų konflikto, yra nepagrįsti. Pagal smegenų celių senėjimo eksperimentus, mes iki 50 - 60 metų galime iš dalies ką nors naujo ar originalaus pasakyti ir iš dalies pritaikyti kitoms sritims tai, ką buvome anksčiau pasakę. Nuo 60 metų žmogus kartoja, ir reikia tokiame amžiuje labai atsargiai elgtis. Liko tad jums dar laiko tarpas, kuris gali būti išnaudojamas mūsų tautinės kultūros problematikai. Nereikia smerkti tų, kurie tik formuluoja ideologinės kovos principus, ne-

užsiimdami konkrečiu darbu. Prancūzijoje į Albert Schweitzer, kuris čia imamas akcijos žmogaus pavyzdžiu, žiūrima kaip į paternalizmo įkūnėjimą: štai ko mums reikia vengti savo veikloje.

Baigdamas norėčiau duoti kelis pavyzdžius lietuviškų mitų, kuriuos galima būtų skirstyti į tris rūšis: 1) iškilmingas šventimas, net ir Nepriklausomoje Lietuvoje, pralaimėjimų mitų; 2) tolerancijos mitas, šviesiečių kultyvuojamas, kuris yra iš tiesų neigiamas mitas; 3) atsparumo mitas, kuriam iliustruoti galima paimti Pilėnų pavyzdį. Aš jau kalbėjau apie vienos tautinės valstybinės minties buvimą tiek tremtyje, tiek Lietuvoje, sakydamas kad lietuvis Lietuvoje, ar jis bus komunistas ar nepriklausomas bolševikas, nemažiau galvoja apie lietuvių tautos istoriją, jos ateitį ir ieško krypties tam istorijos keliui pratęsti. Nemanykime, kad mes turime Lietuvos laisvės atstatymo monopolį! Nors tai ir būtų neteisybė, bet Santara—Šviesa turi skelbti šitą mitą, nes tai yra naudingų ideologijų kūrimo pavyzdys. Mes turime tikėti ir skelbti, kad Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komitete yra žmonių, kurie galvoja kaip lietuvišką ateitį kurti. Jie galvoja apie ateitį, socialistiniame režime, bet svarsto drauge, kaip suderinti lietuviškumą su socializmu. Jeigu šitą išvadą priimate, tai šitas mitas gali pasidaryti galingas. Kaip kitą dinamiškų mitų pavyzdį noriu pasiūlyti Vilniaus garso (Geležinio Vilko), ateities užangažavimo mitą, pagal kurį lietuvių tauta turi dar ką pasakyti pasauliui, kad ji turi prieš akis atvirą savo istoriją. Aš įsitikinęs, kad šituo mitu ir Vilniuje žmonės gyvena: su koku pasididžiavimu jie apie Vilnių kalba ir kaip tiki į Vilniaus misiją!

Norėčiau pasiūlyti išdirbti ir V. Kudirkos mitologiją. Kudirkos gyvenimas yra tam tikra muzikalinė modulacija, kurią galima būtų pozityviai pavadinti, duodant ją kaip praktiško, realaus, pozityvaus, suvalkietiško savo gyvenimo įprasminimo ir savo socia-

linės atsakomybės realizavimo mitą. Reikia stengtis kurti ir vystyti kairumo mitą. Jeigu liberalizmą apibūdinsi tolerancija, tai jokių grūdų iš jo neišeina. — Dabartinis socialistinis režimas Lietuvoje yra realybė ir nebėra toks didelis baubas lietuviams, kadangi daug kas jame priimtina. Nematyti, kad istorinė ir geografinė situacija leistų greitai įvesti Lietuvoje kapitalistinę arba buržuazinę tvarką. Geriausias būdas veikti aktyviai į socializmą, kurį lietuvių tautoje monopolizavo komunistų partija, tai elgtis taip, kaip prancūzų katalikai: reikia kairiuosius apsupti iš kairės. Reikia pasidaryti kairesniems už komunistų partiją ir tada bus galima užbėgti jiems už akių ir vesti tautą į priekį. — Teigimas, jog mes irgi sutinkame, kad socialinis teisingumas reikalingas, yra labai netikinas ir primena tą verkšlenančią mitologiją, kuria tremtis gyvena. Prancūzų katalikai taip padarė ir į juos dažnai objektyviai žiūrima, kaip į kairesnius už komunistus. Todėl labai svarbu, kad Bažnyčios Suvažiavimo pasėkoje atsirastų progresyvi, pirmyn einanti katalikybė ir prisidėtų prie supimo iš kairės. Tik šitokiu būdu galima surasti išeitį iš to beprasmiško maišto, rankomis skerečiojimo.

Santaros—Šviesos problema: surasti kelią iš šitokio individualinio maišto, nieko neužangažuojančio ir dažnai beprasmiško, surasti kelią, kaip iš tokio maišto situacijos pereiti į revoliucionierišką situaciją. — Nes ideologijų ir naujų mitų kūrimas tai jau yra revoliucija. Yra baisiausia — jei ne juokingiausia —, kad mes užsikertame ant žodžių ir bijome tų žodžių, kaip kad žodžio „komunizmas“. Nežiūrint didelio entuziazmo, kuriuo aš prisipildžiau čia būvodamas, atrodo, kad dar nėra šiame sambūry pakankamo laipsnio politinės atsakomybės išjautimo. Santara—Šviesa atliko didelę rolę demitifikacijos procese ir reikia dabar iš neigimo periodo pereiti į teigimo periodą. Jeigu Rytų Europoje dabar vyksta nihilizmo ir neigimo fazė ir visų vertybių beprasmiš-

kumo išsakymas, tai toje fazėje Rytų tautos nesimau-
dys visą laiką. Kaip egzistencializmas su beprasmiš-
kumo išjautimu atgyveno per dešimtį metų, taip ir
Rytų Europoje užeis teigimų ir pozityvių vertybių
ieškojimo fazė. Santara—Šviesa turėtų šiam darbui
pasiruošti. Dėl to mano pasiūlymas būtų galvoti kaip
supolitinti Santarą—Šviesą, naudojant šią sąvoką šva-
ria prasme. Ir aš norėčiau, baigdamas, pasiūlyti tokią
politikos definiciją: politika yra ideologinės kovos mo-
delių išdirbimas tautinei kultūrai kaip vertybių sis-
temai realizuoti.

